

Vladimir Geiger

(Hrvatski institut za povijest, Zagreb)

Slađana Josipović Batorek

(Filozofski fakultet, Sveučilište J. J. Strossmayera, Osijek)

O PROVOĐENJU ODLUKE KOMUNISTIČKIH VLASTI IZ 1945. O UKLANJANJU GROBALJA I GROBOVA “OKUPATORA” I “NARODNIH NEPRIJATELJA” U SLAVONIJI I SRIJEMU

UDK 94(497.5 Slavonija)“1945“

94(497.5 Srijem)“1945“

Izvorni znanstveni rad

Priljeno: 25. 11. 2014.

Namjera potpunog i radikalnog obračuna jugoslavenskih komunista s neprijateljem neposredno po završetku Drugoga svjetskog rata bila je vidljiva i u naredbi Ministarstva unutarnjih poslova FD Hrvatske od 6. srpnja 1945. odnosno MUP-a DF Jugoslavije od 18. svibnja 1945. o uklanjanju grobalja i grobova “okupatora” i “narodnih neprijatelja”, koja je obuhvatila groblja i nadgrobne spomenike vojnika njemačke, talijanske i mađarske vojske, te ustaše, četnike i slovenske domobrane. Da je naredba o uklanjanju grobalja i grobova “okupatora” i “narodnih neprijatelja” sustavno provedena i na području Slavonije i Srijema potvrđuju sačuvani dokumenti i suvremenici događaja, a i stanje na grobljima.

Ključne riječi: Slavonija, Srijem, 1945., odluka o uklanjanju grobalja i grobova “okupatora” i “narodnih neprijatelja”, Aleksandar Ranković, Vicko Krstulović

Ministarstvo unutarnjih poslova FD Hrvatske, Zagreb, opširno je 6. srpnja 1945. izvijestilo oblasne i okružne NOO-e o odluci MUP-a DF Jugoslavije, od 18. svibnja 1945., o uklanjanju grobalja i grobova “okupatora” i “narodnih neprijatelja”.¹

¹ Usp. Hrvatski institut za povijest, Zagreb, Znanstveni projekt Ljudski gubici Hrvatske u Drugom svjetskom ratu i poraću, Zbirka kopija Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944.-1946., - Federalna Država Hrvatska Ministarstvo unutrašnjih poslova, Odjel opće uprave, Broj: 2.811/45., Zagreb, dne 6. srpnja 1945., Predmet: Uklanjanje vojničkih gro-

Naime, namjera potpunog i radikalnog obračuna jugoslavenskih komu-

blja okupatora. - Oblasnim N.O.-ima Dalmacije, Istre i Slovenije, Okružnim N.O.-ima Savski kotar, Hrvatsko Primorje, Kordun, Lika, Banija, Zagreb, Varaždin, Bjelovar, Moslavina, Privremenom Gradskom N.O.-u Zagreb; Milan Bičanić, *Srijem krvavo krilo Hrvatske* (Zagreb, 1994), 104, (Osijek, 1999), 120; Oleg Prelas, "Komunisti su već u srpnju 1945. naredili da se 'sравne sa zemljom' groblja Nijemaca, Talijana i ustaša", *Nedjeljna Dalmacija* (Split), 25. listopada 1996., 36-37; Vladimir Geiger, *Nestanak Folksdojčera* (Zagreb, 1997), 67-69; *Politički zatvorenik* (Zagreb), god. X (2000), br. 103, s. p. [na zadnjoj stranici, poledini, korica]; Gordana Turić, *U temelju kamen. Spomenica žrtvama idealu Hrvatske države. Imotska Krajina (od 1941. do 1990. godine)*, I, *Drugi svjetski rat i poraće* (Zagreb, 2000), 47-49; Mira Pelikan, Miroslav Gazda, *Spomenar hrvatskim žrtvama Virovitičko-podravске županije stradalim 1941.-1945. i 1991.-1995. godine* (Osijek, 2003), 54; *Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944.-1946. Dokumenti*, priredili: Zdravko Dizdar, Vladimir Geiger, Milan Pojić, Mate Rupić (Slavonski Brod, 2005., Zagreb, 2009), 20, 176-178; Vladimir Peršin, "Vojno groblje", *Svjetlo* (Karlovac), 1-2 (2006), 173-175; *Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944.-1946. Dokumenti. Slavonija, Srijem i Baranja*, priredio: Vladimir Geiger (Slavonski Brod, 2006), 38-39; Zlatko Hasanbegović, *Muslimani u Zagrebu 1878-1945. Doba utemeljenja* (Zagreb, 2007), 395-396; Đuro Mikašek, *Našička spomenica žrtvama komunizma* (Našice, 2007), 258; *Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944.-1946. Dokumenti. Zagreb i središnja Hrvatska*, priredili: Vladimir Geiger, Mate Rupić, Mario Kevo, Egon Kraljević, Zvonimir Despot (Slavonski Brod - Zagreb, 2008), 59, 487-488; Zdenko Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945.-1991. Od zajedništva do razlaza* (Zagreb, 2006), 154; *Komunistički zločini nisu antifašizam. Povodom međunarodnog dana ljudskih prava, 10. prosinca 2008. i zahtjeva za povratak imena Kazališni trg današnjem Trgu M. Tita* (Zagreb, prosinac 2008), 12-13, 20; Vladimir Geiger, "Josip Broz Tito i Bleiburg", u: *Hrvatska između slobode i jugoslavenstva. Zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog 8. i 9. siječnja 2009. u Zagrebu*, urednici: Tomislav Jonjić i Zlatko Matijević (Zagreb, 2009), 353; Vladimir Geiger, "Titova odgovornost za ratne i poratne zločine. Masovne likvidacije ne mogu biti eksces", u: Zvonimir Despot, *Tito. Tajne vladara. Najnoviji prilozi za biografiju Josipa Broza* (Zagreb, 2009), 329; *Komunistički zločini nisu antifašizam. Povodom treće godišnjice Deklaracije Hrvatskog sabora br. 1786, 30. lipnja 2006., Rezolucije Europskog parlamenta o europskoj savjesti i totalitarizmu od 02. travnja 2009., Zahtjeva za povratak imena Kazališni trg današnjem Trgu M. Tita* (Zagreb, 6. lipnja 2009), 12-13, 20; Ivan Kozlica, "Ratne žrtve cetinskoga kraja 1941.-1945.", *Cetinska vrila* (Sinj), god. 17 (2009), br. 34, 15; Ružica Čavar, "Jugoslavenski komunistički zločin nad grobovima hrvatskih vojnika: popis raskopanih mirogojskih grobova", *Politički zatvorenik XX* (2010), br. 223, 38 ili Ružica Čavar, "Jugokomunistički zločini nad grobovima hrvatskih vojnika NDH", u: *Žrtva znak vremena. Zbornik radova Petog hrvatskog žrtvoslovnog kongresa održanog 18. i 19. lipnja u Zagrebu, završenog 20. lipnja 2010. u Voćinu*, urednik: Zvonimir Šeparović (Zagreb, 2011), 177-178; Vladimir Geiger, "Tito i likvidacija hrvatskih zarobljenika u Blajburgu 1945", *Istorija 20. veka* (Beograd), god. XXVIII (2010), br. 2, 42; *Partisan and Communist Repression and Crimes in Croatia 1944-1946. Documents. Slavonia, Sylvania and Baranya*, Prepared by Vladimir Geiger (Bismarck, North Dakota, 2011), 41; Tomislav Jonjić, "Memorandum hrvatskih katoličkih svećenika predsjedniku Eisenhoweru 1954. godine", *Politički zatvorenik XXI* (2011), br. 232/233, 60; *Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944.-1946. Dokumenti. Dalmacija*, priredili: Mate Rupić, Vladimir Geiger (Slavonski Brod - Zagreb, 2011), 56-57, 484-485; *Ratni zločini, 3. Sve o komunističkim zločinima u svijetu i Hrvatskoj*, priredio: Zvonimir Despot (Zagreb, 2012), 54; Bruna Esih, Vice Vukojević, Bože Vukušić, "Zašto je ukinuta i komu je smetala Komisija za utvrđivanje ratnih i poratnih žrtava" (1). "Koga je zaboljela istina o zločinima?", *Hrvatski list* (Zadar), br. 410 (2. kolovoza 2012), 48; Ivan Kozlica, *Krvava Cetina. Masovni pokolji u cetinskome kraju i Poljicima u Drugome*

nista s neprijateljem neposredno po završetku Drugoga svjetskog rata bila je jasna i iz naredbe Ministarstva unutarnjih poslova Demokratske Federativne Jugoslavije br. 1253, od 18. svibnja 1945., o uklanjanju i uništavanju grobalja i grobova “okupatora” i “narodnih neprijatelja”, koja je obuhvatila groblja i nadgrobne spomenike vojnika njemačke, talijanske i mađarske vojske, te ustaše, četnike i slovenske domobrane.²

Ministarstvo unutarnjih poslova FD Hrvatske u dopisu od 6. srpnja 1945. (Broj: 2.811/45., Predmet: Uklanjanje vojničkih groblja okupatora) upućenom oblasnim i okružnim NOO-ima (oblasni NO-i Dalmacije, Istre i Slovenije, okružni NO-i Savski kotar, Hrvatsko Primorje, Kordun, Lika, Banija, Zagreb, Varaždin, Bjelovar, Moslavina i Privremeni Gradski NO Zagreb) pojašnjava razloge uklanjanja grobalja i grobova “okupatora” i “narodnih neprijatelja”³ i nalaže: “Treba izbrisati svaki trag zloduha fašističke vladavine. Tako je po-

svjetskom ratu (Zagreb, 2012), 253; Joško Buljan, “King Kong iz SDP-ova dvorišta. Ivo Josipović i Ivo Baldasar slave Vicka Krstulovića čija je zapovijed glasila: Poravnajte groblje ‘fašista’ na Mirogoju tako da ne ostane od njega nikakva znaka ni traga!”, *Hrvatski tjednik* (Zadar), br. 458 (4. srpnja 2013), 34; Vladimir Geiger, “Žrtve i mučenici Drugoga svjetskog rata i poraća u Hrvatskoj. O žrtvoslovima / poimeničnim popisima ljudskih gubitaka Hrvatske/Hrvata u Drugome svjetskom ratu i u poraću, koje su prouzročili Narodnooslobodilačka vojska i partizanski odredi Jugoslavije / Jugoslavenska armija i jugoslavenska komunistička vlast”, u: *Hrvatski mučenici i žrtve iz vremena komunističke vladavine. Zbornik radova*, glavni urednik: Mile Bogović (Zagreb, 2013), 121; Vladimir Geiger, *Josip Broz Tito i ratni zločini. Bleiburg i folksdojčeri* (Zagreb, 2013), 21; Tomislav Livajić, “U spomen svim hrvatskim žrtvama i vojnicima”, *7dnevno* (Zagreb), br. 48 (31. listopada 2014), 32-33; Vladimir Geiger, “Odluka o uklanjanju grobalja i grobova ‘okupatora’ i ‘narodnih neprijatelja’ Ministarstva unutarnjih poslova DF Jugoslavije od 18. svibnja 1945.”, *Politički zatvorenik XXIV* (2014), br. 257, 39.

² Odluka Ministarstva unutarnjih poslova DF Jugoslavije br. 1253 od 18. svibnja 1945. o uklanjanju i uništavanju grobalja i grobova “okupatora” i “narodnih neprijatelja”, koju potpisuje ministar unutarnjih poslova DF Jugoslavije Aleksandar Ranković, nije do sada pronađena u izvornom obliku. No, poznato je i u slovenskoj, hrvatskoj i srpskoj historiografiji i publicistici objelodanjeno niz dokumenata i podataka o uklanjanju grobalja i grobova “okupatora” i “narodnih neprijatelja” nakon Drugoga svjetskog rata, utemeljenih na odluci Ministarstva unutarnjih poslova DF Jugoslavije od 18. svibnja 1945. Da je naredba o uklanjanju i uništavanju grobalja i grobova “okupatora” i “narodnih neprijatelja” sustavno provedena potvrđuje i stanje na grobljima, a i suvremeni događaji. Usp. V. Geiger, “Odluka o uklanjanju grobalja i grobova”, 34-39; Vladimir Geiger, “Odluka o uklanjanju grobalja i grobova ‘okupatora’ i ‘narodnih neprijatelja’ Ministarstva unutarnjih poslova DF Jugoslavije od 18. svibnja 1945.” (II.), *Politički zatvorenik XXIV* (2014), br. 258, 29-34; Vladimir Geiger, “Odluka o uklanjanju grobalja i grobova ‘okupatora’ i ‘narodnih neprijatelja’ Ministarstva unutarnjih poslova DF Jugoslavije od 18. svibnja 1945.” (III.), *Politički zatvorenik XXIV* (2014), br. 259, 12-17.

³ U historiografiji, publicistici i tisku uglavnom je, nedvojbeno, objavljen samo prvi dio (početak, odnosno isječak dokumenta) dopisa Ministarstva unutarnjih poslova FD Hrvatske “Upute o uklanjanju vojničkih grobalja okupatora”, od 6. srpnja 1945., koji je u prijepisu prosljeđivan oblasnim i okružnim NOO-ima na provedbu. Usp. M. Bičanić, *Srijem krvavo krilo Hrvatske* (Zagreb, 1994), 104, (Osijek, 1999), 120; V. Geiger, “Odluka o uklanjanju grobalja i grobova”, 34.

trebno i da se sravnje sa zemljom svi vanjski znakovi, po kojima bi se razaznavalo mjesto, gdje su se dizala takova groblja. Stoga će te u pogledu tih groblja postupiti ovako. 1./ Ogradne zidove, plotove kao i druge predmete i sretstva kojima je bio omeđen prostor za groblje, na kojima su se odjelito pokopali okupatorski vojnici /Njemci, Talijani, Mađari i ustaše/ treba odstraniti. 2./ Vanjska obilježja na pojedinim grobnim humcima /krstove, ploče, konfesijske i sve druge znakove/ treba ukloniti tako da čitavo zemljište, koje je bilo određeno za groblje bude poravnano. 3./ Sa pojedinih grobnih humaka, koji se nalazi izvan skupnog groblja i izmješani su sa drugim grobovima, dignuti samo vanjske znakove. 4./ Lješine se nesmiju ni u jednom slučaju dirati, niti grobovi otvarati i prekopavati. 5./ Prostore, na kojima su se nalazili grobovi, ne smije se upotrebljavati za pokapanje novih mrtvaca. Ovaj se prostor može upotrijebiti kao rasadnik za ukrasno grobno bilje ili slične svrhe. 6./ Otstranjeni materijal sa grobova ne smije se raznositi. Drvo će se skupiti na jednome mjestu, izbrisati netragom svaki znak i natpis i po potrebi upotrebiti ga, dok će se kamen racionalno upotrebiti, iza kako se predhodno odstrani bez traga, sve što je na njemu bilo uklesano ili zapisano.” Zaključno, ministar unutarnjih poslova FD Hrvatske Vicko Krstulović⁴ oblasnim i okružnim NOO-ima nalaže: “Od svih ovih postupaka izuzeta su grobišta i grobovi domobrana. Razumije se da se kod svega toga mora postupati na način, koji će ostaviti nedvojbeni utisak, da ovaj postupak nije nikako akt osvećivanja već je izazvan isključivo imperativom, da se ukloni sve, što bi moglo potsjećati na vremena fašističkog zuluma.”⁵ SMRT FAŠIZMU - SLOBODA NARODU!⁶

⁴ Znakovito je, pa i očekivano, da knjiga: *Vicko Krstulović. Memoari jugoslavenskog revolucionera*, Tom 2, 1943-1945, *Dalmacija - fragmenti historije 20. vijeka*, pripremio i uredio: Vladimir V. Krstulović (Beograd, 2013), ne spominje nalog MUP-a DF Jugoslavije od 18. svibnja 1945., odnosno MUP-a FD Hrvatske od 6. srpnja 1945. o uklanjanju grobalja i grobova “okupatora” i “narodnih neprijatelja”.

⁵ Zulom, tur. – nasilje, nepravda, bezakonje, okrutnost, tiranija, teror.

⁶ Usp. Hrvatski institut za povijest, Zagreb, Znanstveni projekt Ljudski gubici Hrvatske u Drugom svjetskom ratu i poraću, Zbirka kopija Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944.-1946., - Federalna Država Hrvatska Ministarstvo unutrašnjih poslova, Odjel opće uprave, Broj: 2.811/45., Zagreb, dne 6. srpnja 1945., Predmet: Uklanjanje vojničkih groblja okupatora.- Oblasnim N.O.-ima Dalmacije, Istre i Slovenije, Okružnim N.O.-ima Savski kotar, Hrvatsko Primorje, Kordun, Lika, Banija, Zagreb, Varaždin, Bjelovar, Moslavina, Privremenom Gradskom N.O.-u Zagreb; O. Prelas, “Komunisti”, 36; V. Geiger, *Nestanak Folksdojčera*, 67-69; *Politički zatvorenik*, br. 103; G. Turić, *U temelju kamen*, 48; M. Pelikan, M. Gazda, *Spomenar hrvatskim žrtvama*, 54; *Partizanska i komunistička represija*, 176-178; V. Peršin, “Vojno groblje”, 173-174; Đ. Mikašek, *Našička spomenica žrtvama komunizma*, 258; *Partizanska i komunistička represija Zagreb*, 487-488; *Komunistički zločini nisu antifašizam*. 2008, 12-13, 20; *Komunistički zločini nisu antifašizam*. 2009, 12-13, 20; R. Čavar, “Jugoslavenski komunistički zločin”, 38 ili R. Čavar, “Jugokomunistički zločini”, 177-178; T. Jonjić, “Memorandum”, 60; *Partizanska i komunistička represija Dalmacija*, 484-485; *Ratni zločini* 3, 54; J. Buljan, “King Kong iz SDP-ova dvorišta”, 34; T. Livajić, “U spomen svim hrvatskim žrtvama i vojnicima”, 32.

I u Hrvatskoj, kao i drugdje u Jugoslaviji, upute i naređenja o uklanjanju i uništavanju grobalja i grobova “okupatora” i “narodnih neprijatelja” redovito su prosljeđivani podređenim ustanovama na svim razinama.

Okružni NOO za Slavoniju u Osijeku primio je 16. srpnja 1945., od Oblasnog NOO-a za Slavoniju u Osijeku, pod brojem 9044/45, naredbu “Uklanjanje vojničkih groblja okupatora”, koju je zatim 20. srpnja 1945. proslijedio kotarskim NOO-ima na njihovom području.⁷ No, ovaj dokument nije bilo moguće naći u spisima Okružnog NOO-a za Slavoniju, a ni u spisima kotarskih NOO-a Okruga Osijek.

Naredba Ministarstva unutarnjih poslova FD Hrvatske od 6. srpnja 1945., odnosno MUP-a DF Jugoslavije od 18. svibnja 1945. o uklanjanju vojničkih grobova “okupatora” prosljeđivana je na niže razine “narodne vlasti”, pa je i Kotarski NOO Osijek primljenu naredbu “Vojničkih groblja okupatora uklanjanje” od Okružnog NOO-a za Slavoniju proslijedio 8. kolovoza 1945., pod brojem 11177, općinskim NOO-ima na njihovom području.⁸ No, ni ovaj dokument nije bilo moguće naći u spisima Kotarskog NOO-a Osijek, a niti u spisima općinskih NOO-a Kotara Osijek.

Znakovito je da, i nakon sustavnijeg uvida u gradivo Državnoga arhiva u Osijeku, u više desetaka arhivskih jedinica spisa okružnih, kotarskih i mjesnih/gradskih tijela vlasti (Osijek, Beli Manastir, Belišće, Donji Miholjac, Đakovo, Našice, Valpovo) nije pronađen niti jedan dokument o uklanjanju grobova “okupatora” i “narodnih neprijatelja” na području Slavonije i Baranje, osim upisa u urudžbene zapisnike. Kako u urudžbenim zapisnicima arhivskih fondova u hrvatskim arhivima nalazimo i drugih upisa naredbe o uklanjanju grobalja “okupatora” i “narodnih neprijatelja” tijekom 1945. i 1946., a dokumenata u pravilu nema, to nedvojbeno upućuje na zaključak da su ovi dokumenti prosljeđivani na niže razine u izvorniku i bez čuvanja prijepisa ili su, što je vjerojatnije, kasnije izlučivani i uništeni.

Vojno groblje u Osijeku (Novogradsko, Tvrđavsko) uklonjeno je u poraću. Naime, najprije su u skladu s naredbom Ministarstva unutarnjih poslova FD Hrvatske od 6. srpnja 1945., odnosno MUP-a DF Jugoslavije od 18. svibnja 1945. o uklanjanju vojničkih groblja “okupatora” uklonjeni u potpunosti grobovi ustaša i domobrana, i katolika i muslimana, te njemačkih vojnika,⁹ a

⁷ Državni arhiv u Osijeku, 0060, Okružni NOO za Slavoniju Osijek, - Urudžbeni zapisnik, knjiga 6 (1945).

⁸ Državni arhiv u Osijeku, 0064, Skupština kotara Osijek, - Urudžbeni zapisnik, knjiga 3 (1945).

⁹ U privatnom vlasništvu sačuvan je “Položajni nacrt Vojnog groblja u Osijeku” koji je 27. studenoga 1943., u mjerilu 1 : 400, izradio graditelj ing. Đuro Krasnov, na kojemu je vidljivo da su grobovi ustaša i domobrana, i katolika i muslimana, a i njemačkih vojnika bili na jugozapadnom dijelu Vojnog groblja. Hrvatski institut za povijest, Zagreb, Znanstveni projekt

nešto kasnije i postojeći vojni grobovi iz Prvoga svjetskog rata, i grobovi vojnih posada (garnizonski) u Osijeku, te i srednjovjekovni grobovi. Naime, na mjestu vojnog groblja izgrađene su tijekom 60-ih i 70-ih godina 20. stoljeća stambene zgrade (Vijenac Đure Salaja, danas Vijenac Ivana Česmičkog, ulica Feđe Milića, danas Petra Svačića, i Sjenjak).¹⁰

Odjel unutarnjih poslova Okruga Slavonski Brod dostavio je 23. kolovoza 1946. Odsjeku unutarnjih poslova grada Vinkovci odluku MUP-a NR Hrvatske, Zagreb, od 6. srpnja 1945., o uklanjanju vojničkih grobalja “okupatora”, koju Odsjek unutarnjih poslova grada Vinkovci prosljeđuje 24. rujna 1946. Gradskom NO-u Vinkovci uz napomenu da se po odluci “postupi”. GNO Vinkovci, pak, potvrđuje da je “po prednjem postupljeno”.¹¹

Povjerenstvo OZNA-e za Kotar Županja izvijestilo je 2. svibnja 1945. OZNA-u za Okrug Slavonski Brod da su jedinice JA, “po oslobođenju”, “u mnogim selima nahvatale prilično ljudi i odvele ih sa sobom ili potukli u blizini sela.¹² Mnogi od tih pohvatanih su stvarno krivci ali postupak koji su naše jedinice provele nad njima je izazvao mnogo straha kod naroda a što je opet u vezi sa prijašnjom neprijateljskom propagandom koja je svuda tulila da će partizani sve, poklati kada dođu. Koliko smo do sada mogli ustanoviti naše jedinice su odmah u prvim danima pohapsile oko ukupno 300 ljudi na cijelom kotaru. Za neke od tih se nezna a neki su nađeni slabo zakopani u blizini sela. Dešavalo se da su svinje izbacile lješeve. To je moralo da izazove priličnu nervozu. [...]” Pojašnjavajući rad “neprijateljskih organizacija”, Povjerenstvo

Ljudski gubici Hrvatske u Drugom svjetskom ratu i poraču, Zbirka kopija Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944.-1946.

¹⁰ Usp. Stjepan Sršan, *Osječka groblja* (Osijek, 1996), 25, 27.

¹¹ Državni arhiv u Vukovaru Arhivski sabirni centar Vinkovci, 1008, Gradski NO Vinkovci, 1945., 6679 i 1008, Gradski NO Vinkovci, 1946., 138/46. Pov., - Narodna Republika Hrvatska, Odjel unutrašnjih poslova Okruga Otsjek opće uprave, Broj: pov. 868-II-1, 46, Predmet: fašističkih grobova-poništenje., Sl.[avonski] Brod, 23. VIII. 1946., Otsjeku unutrašnjih poslova Grada Vinkovci, - Otsjek unutrašnjih poslova GNO-a Vinkovci, Broj: pov. 496/46, Predmet: Kao napred., Vinkovci, 27. VIII. 1946., Tajništvu GNO-a Vinkovci; *Partizanska i komunistička represija Slavonija*, 638-641; *Dokumenti kotarske i gradske vlasti Vinkovaca od 1945. do 1947. godine*, priredio: Marko Landeka (Osijek, 2007), 187-189; *Partisan and Communist Repression*, 386-388; V. Geiger, “Odluka o uklanjanju grobalja i grobova” (II.), 29.

¹² Po nekim podacima, u županjskome je kraju od “oslobođenja” sredinom travnja 1945. do svršetka rata pobijeno više stotina ljudi, a među ubijenima su bili i mnogobrojni mjesni prvaci HSS-a i ugledni seljaci. Usp. Zdenko Radelić, “Sudbina pristaša HSS-a u Hrvatskoj 1945.-1950.”, *Časopis za suvremenu povijest* (Zagreb), god. 27 (1995) br. 1, 89; Zdenko Radelić, *Križari: gerila u Hrvatskoj 1945.-1950.* (Zagreb, 2002), 205, 210, (Zagreb, 2011), 225, 231; *Zapisnici Politbiroa Centralnog komiteta Komunističke partije Hrvatske 1945-1952.*, sv. 1, 1945-1948., priredila: Branislava Vojnović (Zagreb, 2005), 82; Ivica Čosić - Bukvin, *Hrvatska seljačka stranka i Cvelferija* (Vinkovci, 2004), 174; *Partizanska i komunistička represija Slavonija*, 310. I ondje navedeni izvori i literatura.

OZNA-e za Kotar Županja navodi da su to na njihovom području “pristaše Mačekove klike”.¹³ „[...] njihov rad manifestira se u burgijama¹⁴ oko iskapanja, sahrane i identifikacije pojedinih ili poginulih čiji se grobovi nalaze po selu i oko sela. Oni neprestano zatražuju da se lješevi iskapaju i da se prenose u groblje. Tendencija je očigledna: hoće na taj način da cijelom selu i okolici rastrube kako su to žrtve nastradale od partizana. Kotarski N.O.O. je zabranio svako iskapanje i prenošenje leševa.”¹⁵

U Đakovu su u ljeto 1945., prema opisu Mije Šalkovića, grobovi ustaških i njemačkih vojnika, koji su bili na gradskom groblju odmah kraj ulaza na lijevoj strani, uklonjeni. “Nova vlast je to smatrala neželjenom propagandom, pa je na trošak općine, to jest građana sve exhumirala i pozadi istog groblja u jednu veliku jamu, pokrila. [...] Po grobljima su humke neprijateljskih i protivničkih grobova, kao ustaša i njima ravnih sravnjivali, a križevi i spomenici odstranjeni, da im rodbina ili žene i djeca nemogu doći na grob i suzu spustiti. Tako je to učinjeno i u Đakovačkom groblju [...]”¹⁶

Odluka MUP-a DF Jugoslavije od 18. svibnja 1945., odnosno odluka MUP-a FD Hrvatske od 6. srpnja 1945., o uklanjanju i uništavanju grobalja i grobova “okupatora” i “narodnih neprijatelja” sustavno je provođena i na seoskim grobljima.

Na groblju u Ivanovcima Gorjanskim kod Đakova u zajedničkoj grobnici sahranjeni su u lijevom uglu njemačkog dijela seoskog groblja njemački vojnici, njih 10-ak, koji su potkraj 1943. poginuli u okolici sela u borbi s partizanima. Grobnica je bila obilježena križem, koji je uklonjen u neposrednom poraću 1945.¹⁷

Na mjesnom groblju u Našicama nalazile su se na tri mjesta veće zajedničke grobnice tijekom Drugoga svjetskog rata, 1943., 1944. i 1945., u borba-
ma s partizanima poginulih nekoliko stotina njemačkih vojnika, domobrana i ustaša. Bilo je, uz to, i nekoliko manjih zajedničkih grobnica hrvatskih i nje-

¹³ Riječ je o pristašama Hrvatske seljačke stranke.

¹⁴ U ovom slučaju, burgije – podvale, spletkarenja, smučivanja, zabadanja, rovarenja.

¹⁵ Hrvatski državni arhiv, Zagreb, 1491, OZNA - Odjeljenje zaštite naroda za Hrvatsku, 30/35, kut. 17, - Povjereništvo O.Z.N-a za kotar Županju Broj 21 45 Dne 2. maja 1945 g. Predmet: Izvještaj., Izvještaj Opunomoćeništvu O.Z.N-a za okrug Brod; *Partizanska i komunistička represija Slavonija*, 147-151; *Partisan and Communist Repression*, 152-156; Ivan Ćosić Bukvin, *Vrbanja*, V., *Komunistička represija 1945.-1955.* (Vrbanja, 2012), 17, 47; V. Geiger, “Odluka o uklanjanju grobalja i grobova” (II.), 29-30.

¹⁶ Mijo Šalković, “Đakovo i Đakovština u poraću 1945./1946.”, 46. *Đakovački vezovi. Jubilarna revija* (Đakovo) god. XLIII (2012) br. 42, 98, 100; V. Geiger, “Odluka o uklanjanju grobalja i grobova” (II.), 30.

¹⁷ Suzana Župan, “Prešućene žrtve komunizma. Đakovština je poput Pol Potovih polja smrti”, *Glas Slavonije* (Osijek), 20. listopada 2014., 16.

mačkih vojnika poginulih tijekom Drugoga svjetskog rata u okolici Našica. U neposrednom poraču na našičkom su groblju grobnice hrvatskih i njemačkih vojnika prekopane i poravnane, i ovaj dio groblja počeo se koristiti za nove grobove. Posmrtni ostaci hrvatskih i njemačkih vojnika spuštani su pri novim ukopima, navodno, dublje u zemlju.¹⁸

Na najnižim razinama vlasti, u pravilu su mjesni narodni odbori naloge za uklanjanje grobova “okupatora” i “narodnih neprijatelja” prosljeđivali mjesnim grobarima, koji su bili dužni prema nalogu i postupiti. Tako je Mjesni NO Bošnjaci (Županja) naložio [očito u ljeto 1945., bez nadnevka] grobaru Andriji Žigiću da uništi dva groba njemačkih (“švabskih”) vojnika na groblju u Markovcu (Bošnjaci) te da o učinjenom izvijesti Mjesni NO Bošnjaci, “koji će se o tome još danas uvjeriti.”¹⁹

Na obvezu provođenja odluke o uklanjanju grobalja i grobova “okupatora” i “narodnih neprijatelja” upućivalo se i upozoravalo podređene mjesne “narodne” vlasti u Jugoslaviji, i Hrvatskoj, i kasnije, tijekom 1946.

Mjesni Narodni odbor Londžica primio je dopis Kotarskog narodnog odbora Našice, od 31. kolovoza 1946., naslovljen “Fašistički grobovi, poništenje”.²⁰ No, iako naveden u Urudžbenom zapisniku Mjesnog NO-a Londžica, ovaj dokument nije bilo moguće naći u spisima Mjesnog NO Londžica, a ni u spisima NO-a Kotara Našice.

Iako je odluka MUP-a DF Jugoslavije od 18. svibnja 1945., odnosno odluka MUP-a FD Hrvatske od 6. srpnja 1945., o uklanjanju i uništavanju grobalja i grobova “okupatora” i “narodnih neprijatelja” izuzimala grobove hrvatskih domobrana, lokalne su vlasti, svjedoče događaji i stanje na grobljima, rušile groblja, grobove i nadgrobne spomenike svih neprijateljskih vojski, uključujući i domobranske.

Uklanjanje grobova i grobalja “okupatora” i “narodnih neprijatelja” nije moglo biti nezamijećeno, a ni bez odjeka u najširim masama stanovništva.

¹⁸ Đuro Mikašek, *Našička spomenica 1941.-1945.* (Našice, 1997.), 306; Đ. Mikašek, *Našička spomenica žrtvama komunizma*, 257 i pismo Branka Kranjčeva iz Našica, od 2. kolovoza 2011., V. Geigeru, Zagreb, s priloženim nacrtom groblja u Našicama i grobnim mjestima ukopa hrvatskih i njemačkih vojnika tijekom Drugoga svjetskog rata.

¹⁹ Privatno vlasništvo, Luka Žigić - Joškov, Bošnjaci - Mjesni N.O. Bošnjaci, Broj Službeno [bez nadnevka], Nalog grobaru Andriji Žigiću, da uništi dva njemačka [vojnička] groba na groblju u Markovcu (Bošnjaci). Usp. Vinko Juzbašić, “Grobovi njemačkih vojnika”, *Bošnjački list* (Bošnjaci), god. II, br. 4 (ožujak 2004), 11; Vinko Juzbašić, *Bošnjačani u Drugom svjetskom ratu. Vojno-politički zapisi i sjećanja* (Bošnjaci, 2008), 107; V. Geiger, “Odluka o uklanjanju grobalja i grobova”, 38; V. Geiger, “Odluka o uklanjanju grobalja i grobova” (II.), 31.

²⁰ Državni arhiv u Osijeku, 0649, Mjesni narodni odbor Londžica, - Urudžbeni zapisnik, 1946.-1952.

U skladu s tim vlast je, uza svu samovolju u represivnom ozračju, nastojala prikazati svoju odluku opravdanom i pravičnom. MUP FD Hrvatske 6. srpnja 1945. pojašnjava kao razlog uklanjanja grobalja i grobova neprijateljskih vojnika: "Fašistički je okupator platio brojnim žrtvama svoj pokušaj da istrijebi naše narode. Danak koji je on morao da dade u krvi, bio je ogroman iz razloga, što je okupator iskorištavao svaku priliku, da protiv naših naroda razjaruje i onako pobješnjele svoje bande. Tako je okupator sakupljao svoje poginule, prenosio ih na naročito uređena groblja, gdje ih je sahranjivao uz posebnu paradu i uz učešće domaćih izdajnika. Uslijed toga ostala su iza kako je okupator protjeran iz naše zemlje, mnogo prostrana, izazovno smještena i brižljivo očuvana groblja okupatora, dok su kosti naših boraca kojekuda rasijane, većina bez ikakovog vanjskog znaka."²¹

KP Jugoslavije znatno je ograničila i potiskivala ne samo građanske i političke slobode, nego i tradicionalne religijske vrijednosti. Svi oni koji to nisu shvatili na vrijeme progonjeni su politički i sudski.

Javni tužitelj Okruga Daruvar Mato Krpan 3. studenoga 1945., u izvješću javnom tužitelju FD Hrvatske Jakovu Blaževiću o stanju u Okrugu Daruvar u listopadu 1945., spominje i probleme vezane uz ustaške grobove. "Kod nas na okrugu naročito se ističe djelovanje klerofašista i to preko križarskih organizacija²² kao i preko pastirskog pisma²³ te na dan 1. XI. 1945. to jest na Sisvete kićenje tih ustaških grobova od strane klerofašista."²⁴

²¹ Usp. Hrvatski institut za povijest, Zagreb, Znanstveni projekt Ljudski gubici Hrvatske u Drugom svjetskom ratu i poraću, Zbirka kopija Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944.-1946., - Federalna Država Hrvatska Ministarstvo unutrašnjih poslova, Odjel opće uprave, Broj: 2.811/45., Zagreb, dne 6. srpnja 1945., Predmet: Uklanjanje vojničkih groblja okupatora.- Oblasnim N.O.-ima Dalmacije, Istre i Slovenije, Okružnim N.O.-ima Savski kotar, Hrvatsko Primorje, Kordun, Lika, Banija, Zagreb, Varaždin, Bjelovar, Moslavina, Privremenom Gradskom N.O.-u Zagreb; M. Bičanić, *Srijem krvavo krilo Hrvatske* (Zagreb, 1994.), 104., (Osijek, 1999.), 120.; O. Prelas, "Komunisti", 37; V. Geiger, *Nestanak Folksdojčera*, 67-69; *Politički zatvorenik*, br. 103; G. Turić, *U temelju kamen*, 48; M. Pelikan, M. Gazda, *Spomenar hrvatskim žrtvama*, 54; *Partizanska i komunistička represija*, 176-178; V. Peršin, "Vojno groblje", 173-174; *Partizanska i komunistička represija Zagreb*, 487-488; *Komunistički zločini nisu antifazišizam. 2008*, 12-13, 20; *Komunistički zločini nisu antifazišizam. 2009*, 12-13, 20; R. Čavar, "Jugoslavenski komunistički zločin", 38; T. Jonjić, "Memorandum", 60; *Partizanska i komunistička represija Dalmacija*, 484-485; *Ratni zločini* 3, 48, 54; J. Buljan, "King Kong iz SDP-ova dvorišta", 34; V. Geiger, "Odluka o uklanjanju grobalja i grobova" (II.), 32.

²² Riječ je o udruzi hrvatske katoličke mladeži, sljedbenici Orlovstva, koja je djelovala (1930.-1945.) u sklopu Katoličke akcije (Hrvatskog katoličkog pokreta).

²³ Riječ je o Pastirskom pismu katoličkih biskupa Jugoslavije izdanom s općih biskupskih konferencija u Zagrebu 20. rujna 1945. o položaju Katoličke crkve u Jugoslaviji u neposrednom poraću i odnosu novih jugoslavenskih vlasti prema Katoličkoj crkvi i vjernicima.

²⁴ Hrvatski državni arhiv, Zagreb, 1421, Javno tužilaštvo Socijalističke Republike Hrvatske, Povjerljivi spisi, 1945., - Javni tužilac okruga Daruvar, Broj: a 428/45, 3. XI. 1945., Javnom

OZNA za Kotar Daruvar izvijestila je 3. studenoga 1945. OZNA-u za Okrug Daruvar o nastojanjima daruvarskih “ustaških familija, omladine i križara” da za blagdan Svih Svetih urede ustaške i domobranske grobove, te navode kako su navedene priveli u Gradski NO i to im zabranili. “Pripreme od strane ustaških familija za popravak i kićenje ustaških i domobranskih grobova za svisvete bile su vrlo aktivne, još prije svihsveta oko 15 dana zapazila se velika aktivnost od ustaških familija a naročito omladine i križara. Isti su si uzeli u zadatak da izvrše popravak i kićenje ustaških grobova da ih okite sa cvjećem, vjencima i natpisima ‘Slava palim borcima’, tako isto i križeve da postave na kojima to nije bilo. [...] Na vjencima bile su izvještene male Hrvatske trobojnice. Gradski NO u sporazumu gradskog NF-a [Narodna fronta], i okružnog NF-a, zaključili su da pozovu sve one koje su kitile grobove i da im naredi da skinu Hrvatske trobojnice sa ustaških grobova pošto nisu dostojni kao izdajnici Hrvatskog naroda da se kite Hrvatskim trobojnicama. Na poziv kojega su dobile gore navedene osobe nisu se odazvale tako da je upravni odjel gradskog NO-a, poslao miliciju po njih koja ih je dovela u gradski NO. U gradskom NO-u, im je naredjeno da odu u groblje i da skinu trobojnice i lijepo im je razradjeno iz kojih se to razloga mora učiniti, iste su taj zadatak izvršile.” Istovremeno na poticaj vlasti omladina je u Daruvaru i ostalim mjestima u kotaru Daruvar uredila i okitila grobove palih boraca partizana, te su na dan Svih Svetih i posvećeni po svećeniku, što je sve organizirala Gradska odnosno Okružna NF.²⁵

Upravni odjel Okružnog NO-a Daruvar, u izvještaju od 9. studenoga 1945. za listopad 1945. Odjelu Narodne sigurnosti MUP-a FD Hrvatske, Zagreb, opisuje slučaj uređivanja ustaških i domobranskih grobova u Daruvaru za blagdan Svih Svetih od strane “ustaški nastrojenih omladinki”, te navode mjere koje su po tom pitanju poduzeli. “Istog dana [31. listopada 1945.] uhapšeno je u mjestu Daruvar devet ustaški nastrojenih omladinki, koje su kitile cvjećem grobove ustaških i okupatorskih vojnika, te njihove grobove prekrivali hrvatskim zastavama. Ova harenja²⁶ potiču u glavnom od katoličkog klera, koji sve drskije i otvorenije zauzima prema NOP-u neprijateljski stav. Na saslušanju uhapšene izjavljuju u glavnom da su to činile iz vjerskih i osjećajnih

tužiocu Hrvatske, Opći Izvještaj o radu Javnog tužioca okruga Daruvar za mjesec listopad 1945.; *Partizanska i komunistička represija Slavonija*, 477; *Partisan and Communist Repression*, 307; V. Geiger, “Odluka o uklanjanju grobalja i grobova” (II.), 33.

²⁵ Hrvatski državni arhiv, Zagreb, 1491, OZNA - Odjeljenje zaštite naroda za Hrvatsku, 30/33, kut. 16, - Opunomoćstvo zaštite naroda za Kotar Daruvar, Str. pov. Broj 128, Dana 3-XI-1945, Predmet: Izvještaj o pripremama na Svisvete, Odelenju zaštite naroda za okrug Daruvar; *Partizanska i komunistička represija Slavonija*, 479-480; *Partisan and Communist Repression*, 309-311; V. Geiger, “Odluka o uklanjanju grobalja i grobova” (II.), 33.

²⁶ Od haranga, harangiranje (huškački govor) - huškati, podbadati, raspirivati, razdraživati masu protiv nekoga.

pobuda prema mrtvima i poginulima, a ne prema njima kao ustašama. Ovo bi im se moglo i vjerovati, kad bi one bile okitile i grobove palih narodnih boraca, koji su se odmah u blizini nalazili, ali one to nisu učinile. Stoga je ova njihova obrana i odviše prozirna i neumjesna. Pošto je ovo čisto političko pitanje, to je po predmetu zainteresirana OZNA, te će [se] provoditi zajednički izvidi u nekoj povezanosti sa Javnim tužiocem. U noći između 31.X. 1945. i 1.XI.1945 potrgani su križevi na grobovima palih domobrana u Grubišnom Polju, te uništeni nadgrobni natpisi. Zbog gornjeg nastao je kod građana revolt, koji je potakao naše organe da povedu izvide, tko je to učinio. Izvidi nisu dali nikog rezultata, osim što se ustanovilo da su križevi zaista potrgani, a nadgrobni natpisi uništeni, te da je to učinjeno, navedene noći što se dalo ustanoviti po friškim tragovima od cipela. Napomena: Naknadno smo primili izvještaj da su napred navedene omladinke, koje su kitile ustaške grobove i grobove okupatorskih vojnika odmah saslušane i sporazumom sa Okružnom OZNOM i Javnim tužiocem puštene na slobodu, naravno nakon što su strogo upozorene na njihov neumjesan i štetan rad i djelovanje.²⁷

U boljem položaju u Hrvatskoj, i drugdje u Jugoslaviji, nije bila ni Pravoslavna crkva i pravoslavni vjernici.²⁸

Od antičkih vremena i u rimskom pravu, grob i nadgrobni spomenik nakon sahranjivanja postajali su *locus religiosus*,²⁹ jer to je nalagao pijetet prema mrtvima.³⁰ U kulturi žalovanja južnoslavenskih naroda grobnim počivalištima i nadgrobnim obilježjima od davnih vremena pripada istaknuto mjesto. Svako ljudsko biće ima pravo na svoj grob i nadgrobni znak, ili barem na svoj kenotaf.³¹

Na provođenje odluke Ministarstva unutarnjih poslova DF Jugoslavije od 18. svibnja 1945. o uklanjanju i uništavanju grobalja i grobova “okupatora” i “narodnih neprijatelja” narod je u ozračju straha negodovao, što potvrđuju i dokumenti i sjećanja suvremenika događaja.

²⁷ Državni arhiv u Bjelovaru, 1142, Okružni komitet KPH Daruvar, - Okružni Narodni odbor Daruvar Upravni odjel, Broj: Pov 66/1945., Daruvar, dne 9.XI.1945., Predmet: Izvještaj o dnevnim događajima u mjesecu oktobru 1945., Ministarstvo unutarnjih poslova Odjel Narodne sigurnosti Zagreb; *Partizanska i komunistička represija Slavonija*, 484-485; *Partisan and Communist Repression*, 311-312; V. Geiger, “Odluka o uklanjanju grobalja i grobova” (II.), 34.

²⁸ Usp. V. Geiger, “Odluka o uklanjanju grobalja i grobova” (II.), 34.

²⁹ *Locus religiosus*, lat. - mjesto štovanja.

³⁰ Usp. Владимир Рајковић, “Право коришћења гробног места”, *Анали Правног факултета у Београду*, Вол. 50, бр. 1-2 (Београд, 2002), 154-155.

³¹ Kenotaf, grč. (kenós - prazan + táfos - grob) - prazan grob. Simboličan grob podignut za uspomenu na pokojnika čije se tijelo nalazi drugdje, najčešće u tuđini.

Luka Blagojević, načelnik Odsjeka javne sigurnosti kotara Vinkovci, izvijestio je 7. kolovoza 1945. Upravni odjel Kotarskog NOO-a Vinkovci da je “radi širenja lažnih vjesti i omalovažavanja NOV. uhapšena” Katica Šandorski iz Tovarnika (Vinkovci), jer je “[...] za vreme prolaska pokraj vojničkog groblja u Vinkovcima, [...] [između ostalog] rekla sledeće: ‘Svih su križevi povadeni ustaških i Nemačkih [vojnika]. To su povadili partizani. Naređeno je da partizani uzoru sve groblje gde su zakopani ustaše i Nemci, što će biti uskora uzorano groblje ustaša i Nemaca. Nije trebalo groblje orati jer i oni su dobri ljudi, zašto su partizani stavili svojim borcima križeve nisu ni oni više zaslužnih od ustaša i švaba. [...]’”, te Upravni odjel Kotarskog NOO-a Vinkovci prosljeđuje izvještaj načelnika Odsjeka javne sigurnosti kotara Vinkovci i uhićenu K. Šandorski Kotarskom narodnom sudu Vinkovci.³²

Katolička crkva iskazivala je otvoreno protivljenje uništavanju grobova poginulih “neprijateljskih” vojnika u Jugoslaviji. Protivljenje Katoličke crkve uništavanju grobova od strane “narodnih” vlasti kulminiralo je Pastirskim pismom katoličkih biskupa Jugoslavije, izdanim 20. rujna 1945. na općim biskupskim konferencijama u Zagrebu,³³ koje je ujedno bilo početak otvorenog sukoba između novih vlasti u Jugoslaviji i Katoličke crkve.³⁴ Uz opetovano protivljenje Katoličke crkve, uklanjanje grobalja i grobova “okupatora” i “narodnih neprijatelja” sustavno je nastavljeno.

Posebno je zanimljiv slučaj odnosa novouspostavljenih “narodnih” vlasti i Rimokatoličke crkve u neposrednom poraću 1945. i 1946. po pitanju “poravnanja fašističkih grobova” u Srijemskoj Mitrovici.

Rimokatolički župski ured u Srijemskoj Mitrovici izvjestio je 6. rujna 1945. Biskupski ordinarijat u Đakovu da su primili dopis Gradskog NO-a Srijemska Mitrovica u kojem se traži da im “župni ured dostavi popis svih palih boraca, koji su sahranjeni na rimokatoličkom groblju u Mitrovici”. Napominju i da je u dopisu navedeno: “Prema rešenju O.N.O. imaju se svi grobovi palih fašista /ustaša, njemačkih vojnika itd./ poravnati grobnice kako bi se

³² Državni arhiv u Vukovaru Arhivski sabirni centar Vinkovci, 0688, Narodni odbor kotara Vinkovci, 1945., 82/45. Pov., - Лука Благојевић Шеф одсека јавне сигурности, котара винковачког Предмет: Шандорски Катица из Товарника, ради ширења лажних вјести и омаловажавања НОВ. ухапшена Котарском НО. Винковци (Управни одјел), - Kotarski N.O.O. Vinkovci Upravni Odjel Pov. broj 82 dana 7. avgusta 1945. Kotarskom narodnom sudu Vinkovci; *Partizanska i komunistička represija Slavonija*, 372-373; *Dokumenti kotarske i gradske vlasti Vinkovaca*, 53-55; V. Geiger, “Odluka o uklanjanju grobalja i grobova” (II.), 29; V. Geiger, “Odluka o uklanjanju grobalja i grobova” (III.), 12.

³³ Usp. Miroslav Akmadža, “Pastirsko pismo katoličkih biskupa Jugoslavije od 20. rujna 1945. godine i crkveno-državni odnosi”, *Tkalčić* (Zagreb) god. 6 (2002), br. 6, 139-189.

³⁴ Usp. Vladimir Geiger, “Odluka o uklanjanju grobalja i grobova ‘okupatora’ i ‘narodnih neprijatelja’ Ministarstva unutarnjih poslova DF Jugoslavije od 18. svibnja 1945. i Katolička crkva u Jugoslaviji”, *Tkalčić* 18 (2014), br. 18 [u tisku]. I ondje navedeni izvori i literatura.

svaki trag tih narodnih neprijatelja izgubio o čemu vas obaveštavamo da ovo učinite ukoliko je takih grobova ima na groblju, te o učinjenom obavestite ovaj Gr.[adski] NOO.” Privremeni upravitelj župe u Srijemskoj Mitrovici, Ćiril Kos, iznoseći stajalište da “Mrtvi više nisu neprijatelji” i mišljenje da, ako do uklanjanja grobova dođe, “da to učine sami, a ne da mi to moramo učiniti”, stoga se obratio Biskupskom ordinarijatu u Đakovu “za pravilan postupak u gornjem predmetu.”³⁵ Biskup Antun Akšamović dostavio je 10. rujna 1945. Rkt. župskom uredu u Srijemskoj Mitrovici naputak u vezi dopisa Gradskog NOO-a Srijemska Mitrovica, kojim se traži od Rkt. župskog ureda u Srijemskoj Mitrovici, da ukloni odnosno poravna “fašističke” grobove na katoličkom groblju. Biskup Akšamović napominje: “Biskupski ordinarijat kao vrhovna crkvena uprava u biskupiji djakovačkoj nije primila od nijedne više državne vlasti nikakove odredbe o tom predmetu.” Napominje i da je „biskupski Ordinarijat danas ovaj slučaj iznio pred Predsjedništvo vlade i Komisiji za crkvene poslove, pa kada primi o toj stvari meritorno rešenje, biti će ovo priopćeno svim rimokat. župnim uredima za ravnjanje”, te traži da Rkt. župski ured u Srijemskoj Mitrovici o tome izvijesti Gradski NOO i zatraži odgodu izvršenja.³⁶

Rimokatolički župski ured u Srijemskoj Mitrovici izvjestio je ponovo 3. rujna 1946. Biskupski ordinarijat u Đakovu da su 2. rujna 1946. primili strogo povjerljiv dopis Gradskog NO-a Srijemska Mitrovica: “Od Odelenje za unutrašnje poslove pri O.N.O.-u dobili smo dopis sledeće sadržine: Našom naredbom od 18 maja 1945 godine br. 1253 određeno je da se groblja ili pojedine humke fašističkih okupatora uklone i sravine sa zemljom, tako da se zбриše svaki trag njihovog postojanja i uklone tragovi koji bi potsećali na morskog okupatora. Ukoliko do sada ova naredba nije provedena, potrebno je odmah preduzeti mere da se ona striktno provede i da se uklone svi tragovi fašističkih groblja ili pojedinih grobova.” Ujedno, Gradski NO Srijemska Mitrovica ih je upozorio da su dužni o tome najkasnije do 15. rujna 1946. podnijeti izvještaj. Upravitelj rkt. župe u Srijemskoj Mitrovici, Ivan Rončević, nato je zamolio Biskupski ordinarijat u Đakovu “hitno u toj stvari meritorno rješenje, na koje ćemo se moći pozvati i prema njemu postupiti.”³⁷ Nato je 6.

³⁵ Nadbiskupijski arhiv u Đakovu, fond Biskupske kancelarije, spis 1242-1945., - [Rkt. župski ured] [Srijemska] Mitrovica. Broj: 541/1945., [Predmet:] Poravnavanje fašističkih grobova, Prečasnom Biskupskom Ordinarijatu Djakovo, [Srijemska] Mitrovica, 6. rujna 1945., Ćiril Kos p.[privremeni] uprav.[itelj] župe.

³⁶ Nadbiskupijski arhiv u Đakovu, fond Biskupske kancelarije, spis 1242-1945., - [Đakovo] 10. rujna 1945., [Broj:] 1424/1945, [Predmet:] Sr.[ijemska] Mitrovica : poravnanje fašističkih grobova., Velečasnom Rkt. župnom uredu Sr.[ijemska] Mitrovica, Dr. Antun Akšamović, biskup, ap.[ostolski] adm.[inistrator]

³⁷ Nadbiskupijski arhiv u Đakovu, fond Biskupske kancelarije, spis 1450-1946., - Rkt. župski ured Sr.[ijemska] Mitrovica. Broj: 465./1946., Predmet: poravnavanje fašističkih grobova.,

rujna 1946. biskup Antun Akšamović rkt. župskom uredu u Srijemskoj Mitrovici dostavio dopis koji je uputio Gradskom NO-u Srijemska Mitrovica, u kojemu napominje: “Na području Narodne Republike Hrvatske takve zahtjeve nije postavila nijedna narodna vlast. Ako se je negdje ukazala potreba da se poravnaju fašistički grobovi, učinili su to Mjesni ili Gradski N.O. u svojem djelokrugu” i iznosi stajalište Katoličke crkve, “poslije smrti svaki čovjek prestaje biti neprijatelj, te je u nauci naše katoličke Crkve protivno, da se protiv pokojnika preduzimlju neke kazne”. Ujedno, biskup Akšamović napominje Gradskom NO-u Srijemska Mitrovica da uklanjanje “fašističkih” nadgrobnih oznaka nije posao rkt. župskog ureda. Rkt. župni ured u Srijemskoj Mitrovici biskup Akšamović, pak, u slučaju da Gradski NO Srijemska Mitrovica “ne bi ovo rješenje primio na znanje”, upućuje na nadležne osobe i tijela vlasti u Novom Sadu.³⁸

No, komunističkim vlastima u Jugoslaviji uporno protivljenje uništavanju grobova i grobalja poginulih “neprijateljskih” vojnika u Jugoslaviji, koje je iskazivala Katolička crkva, bilo je nedvojbeno još jedan neoprostiv krimen i povod više u represivnom odnosu i obračunu s Katoličkom crkvom.

Ženevske konvencije (o postupanju s ratnim zarobljenicima) iz 1929. normirale su međunarodno ratno, humanitarno i kazneno pravo.³⁹ Ženevske konvencije propisale su i “da ratni zarobljenici koji umru u zarobljeništvu budu časno sahranjeni i da na grobovima budu označeni svi korisni podaci, da grobovi budu poštovani i pristojno održavani.” Uz to, strana u ratnom sukobu kojoj su pripadali umrli zarobljenici mora biti obaviještena o svim slučajevima smrti i sahranjivanja, kao i o lokacijama njihovih grobova.⁴⁰

Prečasnom Biskupskom Ordinarijatu Đakovo, Srijemska Mitrovica, 3. rujna 1946., Ivan Rončević uprav.[itelj] župe.

³⁸ Nadbiskupijski arhiv u Đakovu, fond Biskupske kancelarije, spis 1450-1946., - [Đakovo] 6. rujna 1946., [Broj:] 1450/956, Sr.[ijemska] Mitrovica, [Predmet:] poravnanje fašističkih grobova na rkt. groblju., Gradskom narodnom odboru Srijemska Mitrovica, Dr. Antun Akšamović, biskup, ap.[ostolski] adm.[inistrator], - Rkt. župnom uredu Srijemska Mitrovica, Dr. Antun Akšamović, biskup, ap.[ostolski] adm.[inistrator]

³⁹ Usp. primjerice: Miloš Radojković, *Rat i međunarodno ratno pravo* (Beograd, 1947); Jovica Patnogić, *Priručnik za međunarodno ratno pravo. Zakoni i običaji za rat na kopnu i u vazduhu* (Beograd, 1956); Gavro Perazić, *Međunarodno ratno pravo* (Beograd, 1966., Beograd, 1986); Boško Petković, *Međunarodne konvencije o ratnom pravu i o sigurnosti* (Zagreb, 1979) ili Boško Petković, *Međunarodne konvencije o ratnom pravu* (Zagreb, 1992); Vladan Jončić, *Ratni zarobljenici. Međunarodnopravni status* (Beograd, 2002); Jelena Đ. Lopičić-Jančić, *Krivičnopravna zaštita ratnih zarobljenika u jugoslovenskom krivičnom pravu* (Beograd, 2005); Zoran Vučinić, *Međunarodno ratno i humanitarno pravo* (Beograd, 2001., Beograd, 2006). I ondje navedena literatura.

⁴⁰ Usp. primjerice: B. Petković, *Međunarodne konvencije o ratnom pravu*, 151; J. Đ. Lopičić-Jančić, *Krivičnopravna zaštita ratnih zarobljenika*, 152; Z. Vučinić, *Međunarodno ratno i humanitarno pravo* (2006.), 274.

No, iako je Konvenciju o postupanju sa ratnim zarobljenicima iz 1929. Ministarstvo unutarnjih poslova Federalne Hrvatske početkom kolovoza 1945. dostavilo svim upravnim odjelima oblasnih i okružnih NO-a u Hrvatskoj,⁴¹ nije se postupalo po njezinim odredbama i grobovi i groblja ratnih zarobljenika uništavana su ili prepuštena propadanju.⁴²

Postoje rijetki primjeri vojnih grobova i grobalja koja nisu uklonjena po odluci MUP-a DF Jugoslavije od 18. svibnja 1945., odnosno MUP-a FD Hrvatske od 6. srpnja 1945., o uklanjanju i uništavanju grobalja i grobova "okupatora" i "narodnih neprijatelja". I takva su groblja i grobovi (nadgrobnne oznake) prepušteni nemaru i propadanju. Ishod je bio nestanak, najčešće drvenih, nadgrobnih oznaka, uglavnom križeva, s imenima poginulih i(li) preminulih vojnika, a na takvim grobovima i(li) grobljima ostali su očuvani samo kameni nadgrobnni znakovi, najčešće zarasli.⁴³

Uništavana su ili pak krajnjem nemaru i propadanju prepušteni i groblja i grobovi uz nekadašnja njemačka (folksdojčerska) naselja te groblja i grobovi u internaciji i na prisilnom radu u poraću umrlih folksdojčera u Jugoslaviji.

Poseban je slučaj sudbina njemačkog groblja i nadgrobnih spomenika u Zemunu. Nakon Drugog svjetskog rata srušena je i zemunska crkva Sv. Vendelina i takozvano Franctalsko groblje, na kojemu su sahranjivani Nijemci katolici i evangelici. Crkva je bila na mjestu gdje je danas nova zgrada Osnovne škole "Petar Kočić", na uglu ulica Prvomajske i Hercegovачke. Izgradnja bolnice na Bežanijskoj kosi bila je povod da se groblje ukloni, a mramorni nadgrobnni spomenici poslužili su za popločavanje stepenica koje idu uz Kalvariju. Iako je s vremenom Javno komunalno preduzeće zamijenilo veći dio tih mramornih ploča, ostalo ih je u stepeništu nekoliko, i na kojima se mogu pročitati imena pokojnika, i po kojima se i dalje gazi.⁴⁴

Ogledni primjer odnosa prema grobovima folksdojčera umrlih u logorima, postupak je prema grobovima logoraša umrlih 1945. u Radnom logoru Šipovac kod Našica, koji su sahranjivani 250 do 300 metara sjeveroistočno od logora, kraj potočića, ispred tada postojećih jablanova (katastarska čestica 4639, katastarska općina Našice). Grobni humci bili su obilježeni jednostav-

⁴¹ Državni arhiv u Slavanskom Brodu, 0015, Okružni NO Slavonski Brod, 10/15, Opći spisi po ur. zapisniku 6/14666 iz 1945., 1945., Inv. br. 46., - Federalna Hrvatska, Ministarstvo unutrašnjih poslova, Odjel opće uprave, Broj: 4245/1945, dne 9.VIII.1945., Predmet: Uputstvo za postupanje sa ratnim zarobljenicima, Svim oblasnim NO-ima, svim okružnim NO-ima, Gradskom NO-u za grad Zagreb /upravnim odjelima/.

⁴² Usp. V. Geiger, "Odluka o uklanjanju grobalja i grobova" (III.), 14-15.

⁴³ Usp. V. Geiger, "Odluka o uklanjanju grobalja i grobova" (III.), 15.

⁴⁴ Usp. <http://www.alo.rs/vesti/reportaza-srbija/stepenice-od-nadgrobnih-spomenika/18311> (18. listopada 2014.)

nim drvenim križevima. Šezdesetih godina 20. stoljeća, kada je zemljište bilo u vlasništvu poljoprivrednog dobra, križevi su s grobova poskidani. Zemljište na kojem se nalaze grobovi danas je obrađivo, i bez ikakvih grobnih oznaka.⁴⁵ Prema iskazu Ivana Farkaša (1909.) iz Šipovca kod Našica, radnika na pustari (ekonomiji) Šipovac, “Poslije rata na bivšoj grofovoj⁴⁶ pustari Šipovac osnovano je Zemaljsko poljoprivredno dobro ‘Marko Belinić’. Ja sam tu i dalje radio kod svinja i krava. Upravitelj dobra tražio je od radnika da skidaju križeve s grobova logoraša. Oni su to i učinili. No, time nije riješen problem jer su nepoznate osobe preko noći opet postavljale nove križeve. To je upravitelja jako ljutilo. Zahtijevao je da se skidanje napravi. Križeve su postavljali krišom neki ljudi iz Martina i Brezika.”⁴⁷

Ponegdje u Slavoniji u neposrednom poraću 1945. preneseni su i u obiteljske grobnice sahranjeni likvidirani “narodni neprijatelji”.

U Đakovu su nakon “oslobođenja” 16./17. travnja 1945. pripadnici Jugoslavenske armije u središtu grada, na tzv. Parokovoj bašci, ubili oko 75 do 80 mještana. Prema iskazima suvremenika, nekoliko dana nakon likvidacije, neka tijela ubijenih (navodno osam leševa) iskopana su iz zajedničke grobnice (protutenkovskog rova) i rodbina ih je sahranila u obiteljske grobnice na gradskom groblju u Đakovu. Međutim, iako su najprije odobrile, vlasti su, navodno, pod prijetnjom smrtno kazne zabranile daljnje iskopavanje i prijenos leševa.⁴⁸

Zabrana prijenosa posmrtnih ostataka “narodnih neprijatelja” u obiteljske grobnice na zavičajnim grobljima bila je uobičajena. Poseban nadzor i brigu vodio je o takvim pojavama, među ostalima nadležnim organima, očito, i Savez boraca narodno-oslobodilačkog rata. Uz to, uništavanja vojničkih grobova “neprijatelja” bilo je u SFR Jugoslaviji, ne samo u neposrednom poraću, nego i znatno kasnije.⁴⁹

⁴⁵ Usp. Vladimir Geiger, *Folksdojčeri. Pod teretom kolektivne krivnje* (Osijek, 2002), 107, 115; Vladimir Geiger, Branko Kranjčev, “Radni logor Šipovac 1945./46. godine”, *Našički zbornik* (Našice), 7 (2002), 127, 138-139.

⁴⁶ Riječ je o našičkoj plemićkoj veleposjedničkoj obitelji Pejačević.

⁴⁷ Usmeni iskaz Ivana Farkaša iz Šipovca kod Našica od 5. rujna 1996. Branku Kranjčevu, Našice.

⁴⁸ Usp. *Prešućene žrtve Đakova i Đakovštine u Drugom svjetskom ratu i poraću*, priredili: Mato Lukačević, Mladen Đaković, Stjepan Jakab i Ivo Tubanović (Đakovo, 2007), 212, 299-301; *Spomenik žrtvama komunizma Đakova i Đakovštine na stratištu i grobištu iz 1945. Župna livada u Đakovu*, priredila: Sanja Rogoz-Šola (Đakovo, 16. svibnja 2009), 6-7, 9, 12-13, 15, 18; Vesna Kaselj, “Đakovo. Prešućivani zločini. Grobovi ispod ceste i nogostupa”, *Tjednik* (Vinkovci) god. I, br. 21 (21. srpnja 2010), 44-45; V. Geiger, “Odluka o uklanjanju grobalja i grobova” (III.), 16. I ondje navedeni izvori i literatura.

⁴⁹ Usp. V. Geiger, “Odluka o uklanjanju grobalja i grobova” (III.), 17.

U poraću su uklanjani i pojedinačni grobovi “narodnih neprijatelja”. Tako je, primjerice, na groblju u Markovcu Našičkom uklonjen i grob Nikole Zboržila (1895.), od 1930. istaknutog člana ustaškog pokreta u Mađarskoj i Italiji, od travnja 1941. pripadnika Poglavnikove tjelesne bojne, djelatnog ustaškog poručnika, koji je poginuo potkraj veljače 1942. nedaleko Sarajeva te uz velike počasti sahranjen na groblju u Markovcu Našičkom 5. ožujka 1942. Nakon Drugoga svjetskog rata vlasti su devastirale njegov grob, a članove obitelji Zboržil, navodno, i zlostavljale. No, 2006. na mjestu njegovog groba na groblju u Markovcu Našičkom podignut je nadgrobni spomenik obitelji Zboržil i obnovljen njegov nadgrobni natpis.⁵⁰

Zabrane upisivanja na obiteljske grobove samo imena onih koji su život izgubili u borbi sa partizanima ili su, pak, ubijeni od strane partizana ili organa novouspostavljenih jugoslavenskih komunističkih vlasti tijekom Drugoga svjetskog rata i u neposrednom poraću, kao i uklanjanja već upisanih na nadgrobne spomenike, uglavnom nije bilo.

No, treba naglasiti, riječ je uglavnom o nadgrobnim oznakama običnih, “malih”, ljudi, ali i osoba uglednih i poznatih u njihovim sredinama.

Nakon što su partizani minirali željezničku prugu kod Starih Mikanovaca i zaustavili putnički vlak, dotjerali su u Trnavu kod Đakova desetak osoba, među njima i dvadesetogodišnjeg Antu Čarapinu iz okolice Mostara, koji je putovao rođacima u Slavoniju, da nabavi hranu jer je u zavičaju zavladao glad. Kod mladića su partizani pronašli iskaznicu Ustaške mladeži, mučili su ga i zatim strijeljali. Sahrnjen je na groblju u Trnavi, a na grobu koji su tada obilježili njegovi rođaci iz Đakova i danas stoji drveni križ s metalnom pločom na kojoj piše: “Čarapina Ante r. 19. 7. 1924. umro 17. 2. 1944.”⁵¹

Na gradskom groblju u Đakovu, u središnjem grobljanskom redu, u obiteljskoj grobnici zemljoposjedničke njemačke obitelji Rak [Rack] - Gaiger [Geiger] sahranjen je ugledni mještаниn Anton Rack, kojeg su u 54. godini života 14. prosinca 1943. ubili partizani prigodom napada na Đakovo.⁵² O njegovoj smrti izvijestio je i onodobni tisak: “[...] Antun Rack posjednik dne 14. o.[vog] mj.[eseca] poginuo od odmetničke ruke [...]”⁵³ Iako su nakon Drugoga svjetskog rata obitelji Rack i Geiger kao pripadnici njemačke manjine progonjeni, internirani u logore, a cjelokupna imovina im je konfiscirana, obiteljski grob i natpisi na nadgrobnom spomeniku na gradskom groblju nisu dirani.

⁵⁰ Usp. Đ. Mikašek, *Našička spomenica 1941.-1945.*, 89-91, 133; Đ. Mikašek, *Našička spomenica žrtvama komunizma*, 75, 109; S.[ilvija] L.[učevnjak], “Zboržil, Nikola”, u: *Biografski leksikon našičkog kraja. Našički zbornik*, 9 (2014), 270-271.

⁵¹ Usp. *Prešućene žrtve Đakova i Đakovštine u Drugom svjetskom ratu i poraću*, 257-258.

⁵² Usp. *Prešućene žrtve Đakova i Đakovštine u Drugom svjetskom ratu i poraću*, 39.

⁵³ Usp. *Hrvatski list* (Osijek), br. 1 (8060), 1. siječnja 1944., 32.

U Radnom logoru Valpovo umro je 2./3. ožujka 1946., i sahranjen na logoraškom groblju u Valpovu, znameniti osječki i hrvatski graditelj, arhitekt Vladoje Aksmanović (pravim imenom Viktor Axmann), rođen 1878., koji je u ljeto 1945. interniran u logor zbog njemačkog podrijetla.⁵⁴ Nekoliko godina kasnije njegovi su posmrtni ostaci preneseni u obiteljsku grobnicu na Groblje sv. Ane u Osijeku, te je na nadgrobnom spomeniku upisano i njegovo ime i nadnevak, ali bez mjesta, smrti.

Ponegdje u Jugoslaviji, ponajprije u SR Crnoj Gori, gdje je *Zakon o pogrebnoj djelatnosti i o uređivanju i održavanju grobalja* bio najgrublji, zabranjivano je upisivanje na (obiteljske) grobove i samo imena onih koji su život izgubili u borbi s partizanima ili su, pak, ubijeni od strane partizana ili organa novouspostavljenih "narodnih" vlasti tijekom Drugoga svjetskog rata i (li) u poraću, pa su i takvi "prekršaji" sankcionirani.⁵⁵

Republički zakoni o pogrebnoj djelatnosti i o uređivanju grobalja, doneseni tijekom sedamdesetih i osamdesetih godina 20. stoljeća, i koji su bili na snazi sve do raspada SFR Jugoslavije, u pravilu su određivali i to da na grobljima nije dozvoljeno postavljanje oznaka, natpisa, slika i simbola koji označavaju pripadnost umrlih neprijateljskom pokretu, usmjerenom protiv Narodno-oslobodilačke vojske Jugoslavije, odnosno njihovu neprijateljsku djelatnost protiv društvenog uređenja SFR Jugoslavije. Neki jugoslavenski republički zakoni o grobljima nisu sadržavali kaznene odredbe u slučaju obilježavanja grobova "neprijatelja", ali je to bilo određeno *Zakonom o prekršajima protiv javnog reda i mira*.⁵⁶

Ipak, u Hrvatskoj su, uz neke nezamijećene izuzetke, oni koji su nastojali zaštititi i obilježiti grobove "neprijatelja" progonjeni i suđeni na osnovu *Zakona o prekršajima protiv javnog reda i mira* SR Hrvatske iz 1977., koji je propisivao da će se kazniti zatvorom do 60 dana onaj tko "na javnom mjestu

⁵⁴ Usp. Vladimir Geiger, "Gdje, kada i kako je umro Viktor Axmann", *Panorama* (Zagreb) god. I, br. 1 (4. svibnja 1994), 41; Vladimir Geiger, "Sudbine. Gdje i kada je umro arhitekt Viktor Axmann", *Njemačka riječ/Deutsches Wort* (Zagreb), br./Nr. 9-10 (1994), 29; Vladimir Geiger, "Kada, gdje i kako je umro znameniti osječki arhitekt Vladoje Aksmanović (Viktor Axmann)? Prilog biografiji", *Osječki zbornik XXII-XXIII* (1997), 229-234; V. Geiger, *Nestanak Folksdojčera*, 93-101 [poglavlje: "Kada, gdje i kako je umro znameniti osječki arhitekt Vladoje Aksmanović (Viktor Axmann)?"]; *Radni Logor Valpovo 1945.-1946. Dokumenti*, priredio: Vladimir Geiger (Osijek, 1999), 105, 147, 310.

⁵⁵ Usp. "Закон о погребној дјелатности и о уређивању и одржавању гробаља", *Службени лист Социјалистичке Републике Црне Горе* (Титоград), год. XL, бр. 28 (1. децембар 1984), 645-648; Nikola Đorđević, Olivera Petrović, Marko Lopušina, "Mitovi o 'nacionalnom izmirenju'" (2). "Izdajnici i grobovi", *Intervju* (Beograd), 1. februar 1985., 17.

⁵⁶ Usp. V. Geiger, "Odluka o uklanjanju grobalja i grobova" (III.), 16-17.

govorom, pisanjem, crtežom ili na drugi način vrijeđa ili omalovažava socijalističke patriotske ili nacionalne osjećaje građana.”⁵⁷

U Slavoniji i Srijemu, kao i drugdje u Hrvatskoj i Jugoslaviji, žrtve “neprijatelja” sustavno su brisane iz javnog sjećanja, i uskraćivalo im se pravo na grob. Masovne grobnice, pojedinačni grobovi i žrtve “neprijatelja” jednostavno nisu smjele postojati. Groblja i grobovi “neprijatelja” bili su razoreni, uništeni i prikriiveni. Na mjestima gdje su se takva groblja i grobovi nalazili često su građene stambene i(li) poslovne zgrade, ceste ili, primjerice, gradska šetališta.⁵⁸

Nakon Drugoga svjetskog rata u Jugoslaviji grobovi i groblja poginulih partizana i grobovi i groblja žrtava “fašističkog terora” zakonima su bili zaštićeni⁵⁹ i uređivani i održavani,⁶⁰ a grobovi i groblja “neprijateljskih” vojnika i grobovi “suradnika okupatora” ostali su izvan zakona. I tako je bilo sve do raspada SFR Jugoslavije. Naime, oni koji su zastupali stajalište da svatko ima pravo na grob i sjećanje imali su znatnih neugodnosti, štoviše, bili su sudski progonjeni.⁶¹

U Hrvatskoj je nesmetano označavanje i ispisivanje imena na nadgrobnim spomenicima onih članova obitelji koji su život izgubili tijekom Drugoga svjetskog rata i u poraću kao pripadnici Oružanih snaga NDH, *Wehrmachta* i drugih “neprijateljskih vojska” ili su, pak, likvidirani kao “narodni neprijatelji”

⁵⁷ Usp. “Zakon o prekršajima protiv javnog reda i mira”, *Narodne novine. Službeni list Socijalističke Republike Hrvatske* (Zagreb), god. XXXIII (CXXXIX), br. 41 (17. listopada 1977), 561. U SR Hrvatskoj su Zakonom o izmjenama i dopunama Zakona o prekršajima protiv javnog reda i mira iz 1989., odnosno Zakonom o prekršajima protiv javnog reda i mira iz 1990., ove odredbe brisane. Usp. *Zakon o prekršajima protiv javnog reda i mira. Redakcijski prečišćen tekst* (Zagreb, 1991).

⁵⁸ Usp. primjerice: S. Sršan, *Osječka groblja*, 25, 27; *Prešućene žrtve Đakova i Đakovštine u Drugom svjetskom ratu i poraću*, 299-301; *Spomenik žrtvama komunizma Đakova i Đakovštine*, 6-9, 16-17; V. Kaselj, “Đakovo”, 44-45; <http://www.alo.rs/vesti/reportaza-srbija/stepenice-od-nadgrobni-spomenika/18311>.

⁵⁹ Usp. “Zakon o zaštiti grobova boraca palih u Narodnooslobodilačkom ratu i žrtava fašističkog terora”, *Službeni list Federativne Narodne Republike Jugoslavije* (Beograd), god. X, br. 29 (14. srpnja 1954), 482; “Zakon o grobljima boraca”, *Službeni list Federativne Narodne Republike Jugoslavije*, god. XVII, br. 52 (31. prosinca 1961), 1053-1054; “Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o grobljima boraca”, *Službeni list Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije*, god. XXI, br. 9 (3. ožujka 1965), 234-235. Zakoni o grobljima jugoslavenskih republika i pokrajina propisivali su također zaštitu grobova partizanskih boraca palih u Drugom svjetskom ratu.

⁶⁰ Usp. Mahmud Konjhodžić, *Sjećanja u kamen uklesana. Spomenici radničkog pokreta i narodne revolucije u Hrvatskoj* (Zagreb, 1960); Milenko Patković, Dušan Plečaš, *Spomen-obilježja narodnooslobodilačkog rata Jugoslavije* (Osijek, 1975).

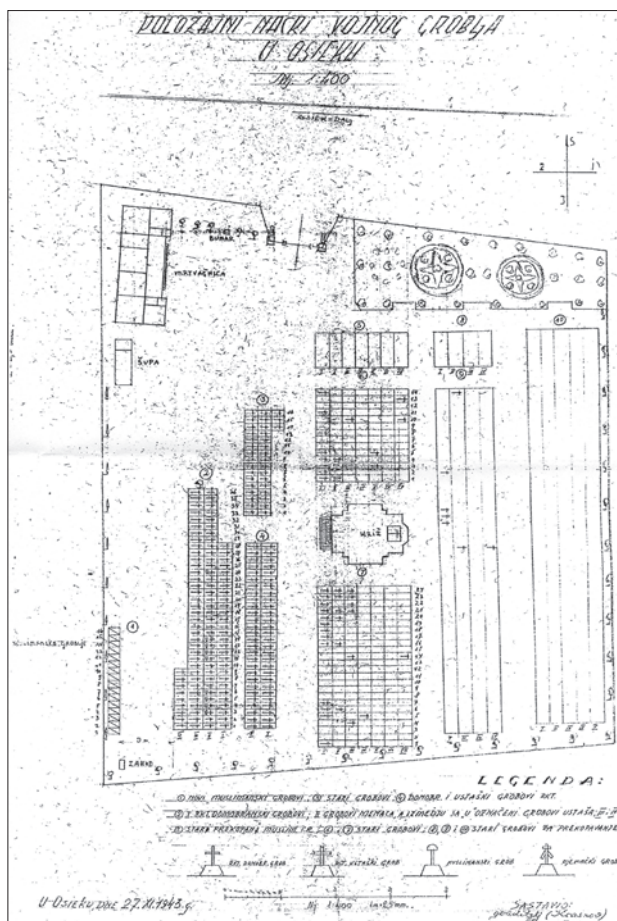
⁶¹ Usp. V. Geiger, “Odluka o uklanjanju grobalja i grobova” (II.), 33-34; V. Geiger, “Odluka o uklanjanju grobalja i grobova” (III.), 12, 17.

postalo moguće tek nakon raspada SFR Jugoslavije i uspostave Republike Hrvatske.

Odluka MUP-a DF Jugoslavije od 18. svibnja 1945., odnosno odluka MUP-a FD Hrvatske od 6. srpnja 1945., o uklanjanju i uništavanju grobalja i grobova “okupatora” i “narodnih neprijatelja” u pravilu je sustavno provođena i na području Slavonije i Srijema. Redovito je to bilo uvjetovano smještajem/mjestom pojedinog groba/groblja na koje se navedena odluka trebala odnositi, ali i svjetonazorom i revnošću onih koji su naredbu trebali provoditi.

Ponajprije dokumenti, a i iskazi suvremenika, o uklanjanju grobalja i grobova “okupatora” i “narodnih neprijatelja” nedvojbeno i jasno oslikavaju izrazito represivno ozračje nakon Drugoga svjetskog rata u Jugoslaviji i najizravnije prikazuju svjetonazorska i moralna stajališta jugoslavenskih komunista.

PRILOZI - FAKSIMILI

Slika 1

Vojno groblje u Osijeku (Novogradsko, Tvrdavsko) uklonjeno je nakon Drugoga svjetskog rata. Naime, u skladu s naredbom Ministarstva unutarnjih poslova FD Hrvatske od 6. srpnja 1945. odnosno MUP-a DF Jugoslavije od 18. svibnja 1945. o uklanjanju vojničkih groblja "okupatora" uklonjeni u potpunosti grobovi ustaša i domobrana, katolika i muslimana i njemačkih vojnika, a nešto kasnije i postojeći vojni grobovi iz Prvoga svjetskog rata, i grobovi vojnih posada (garnizonski) u Osijeku, te i srednjovjekovni grobovi. Na mjestu vojnog groblja izgrađene su tijekom 60-ih i 70-ih godina 20. stoljeća stambene zgrade (Vijenac Đure Salaja, danas Vijenac Ivana Česmičkog, ulica Fede Milića, danas Petra Svačića, i Sjenjak).

"Položajni nacrt Vojnog groblja u Osijeku", koji je 27. studenoga 1943., u mjerilu 1 : 400, izradio graditelj ing. Gjuro Krasnov, na kojemu je vidljivo da su grobovi ustaša i domobrana, i katolika i muslimana, a i njemačkih vojnika bili na jugozapadnom dijelu Vojnog groblja.

Hrvatski institut za povijest, Zagreb, Znanstveni projekt Ljudski gubici Hrvatske u Drugom svjetskom ratu i poraću, Zbirka kopija Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944.-1946.

NARODNA REPUBLIKA HRVATSKA
 Odjel unutrašnjih poslova Okruga
 Otsjek opće uprave
 Broj: pov.868-II-1,46
 Predmet: Fašističkih grobova-poništenje.

Sl.Brod, 23.VIII.1946.

OTSJEKU UNUTRAŠNJIH POSLOVA GRADA

V i n k o v c i

Dopisom ovog odjela br. 6075/46 od 17.VII.46 dostavljen Vam je u gornjem predmetu slijedeći raspis:

" Fašistički okupator platio je brojnim štvama svoj pokušaj da istrijebi naše narode. Danak koji je on morao dati u krvi bio je ogroman s razloga što je okupator iskorištavao svaku priliku da protiv naših naroda razjaruje i onako pobješnjele svoje bande. Tako je okupator sakupljao ljao svoje poginule, prenosio ih na naročito uređjena groblja, gdje ih je sahranjivao uz posebnu paradu i uz učešće domaćih izdajnika. Uslijed toga ostala su iza kako je okupator protjeran iz naše zemlje mnoga prostrana izazovno smještena i brižljivo očuvana groblja okupatora, dok se kosti naših boraca kojekuda rasiјane većinom bez ikakvog vanjakog znaka.

Treba izbrisati svaki trag zloglaane fašističke vladavine. Tako je potrebno i da se savne sa zemljom svi vanjski znakovi po kojima bi se razaznavalo mjesto i gdje su se dizala takova groblja.

Stoga ćete u pogledu tih grobova postupiti ovako:

1. Ogradne zidove, plotove kao i druge predmete i sredstva kojima je bio omeđen prostor za groblje na kojima su se odjelito pokazivali okupatorski vojnici /njemci, talijani, mađjari i ustaše/ treba odstraniti.

2. Vanjska obilježja na pojedinim grobovima, humcima / kstove ploče, konfisijske i sve druge znakove/ treba ukloniti tako da čitavo zemljište koje je bilo određeno za groblje bude poravnato.

3. Sa pojedinih grobnih humaka koji se nalaze izvan skupnog groblja i izmješani su sa drugim grobovima, dignuti samo vanjske znakove.

4. Iješine se nesmiju u nijednom slučaju dirati niti grobovi otvarati niti prekopavati.

5. Prostore na kojima su se nalazili grobovi ne smije se upotrebljavati za pokapanje hovin mrtvaca. Ovaj se prostor može upotřebiti kao rasadnik za ukrasno grobno bilje ili za slične svrhe.

6. Odstranjeni materijal sa grobova ne smije se raznositi. Drvo će se skupiti na jedno mjesto, izbrisati netragom svaki znak i natpis i po potrebi upotřebiti ga, dok će se kamen racionalno upotřebiti iza kako se predhodno odstrani bez traga sve što je na njemu bilo uklesano ili zapisano.

Od svih ovih postupaka izuzeta su grobišta i grobovi domobrana.

Razumiје se da se kod svega toga mora pristupiti na način koji će ostaviti nedvojbeni utisak, da ovaj posao nije nikako akt osvećivanja, a već je izazvan isključivo imperativom da se ukloni sve što bi moglo podsjećati na vremena fašističkih zuluma."

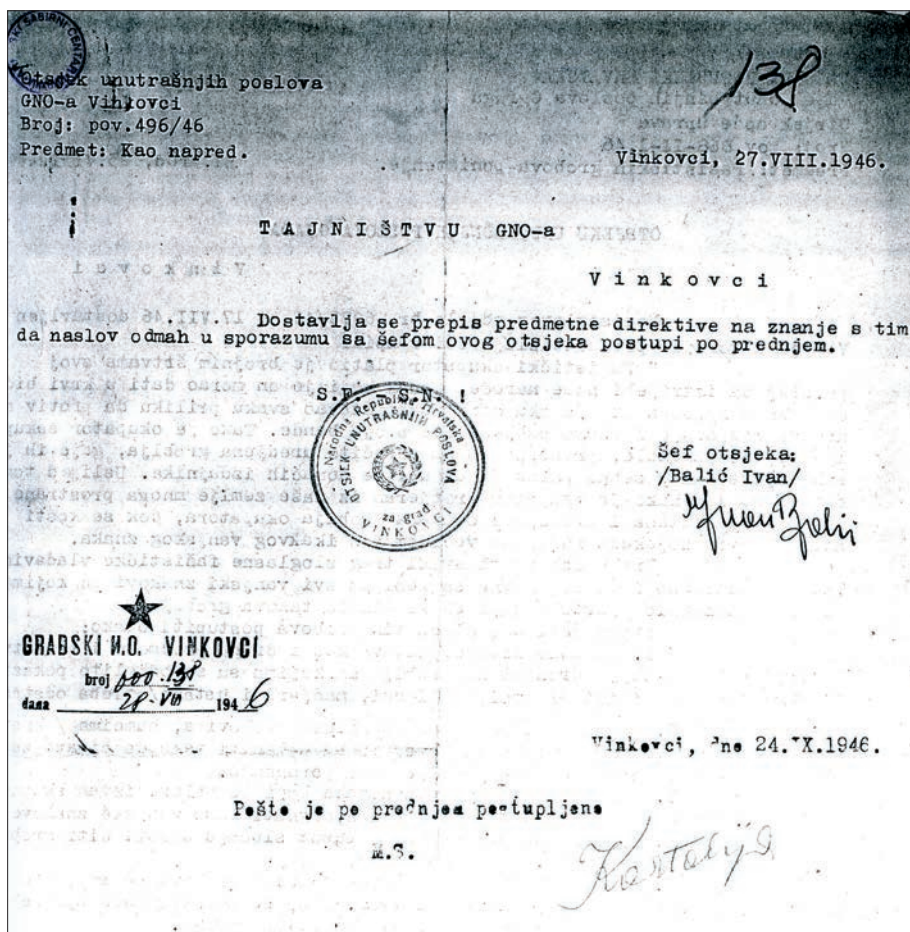
Primjećeno je međjutim da još do danas nije po ovom uputstvu u cjelosti postupljeno, i da se još uvijek na terenu nalazi na fašističke grobove; koji nisu sravnjeni sa zemljom.

Pozivaju se svi naslovni otsjeci da u neprekoračivom roku od mjesec dana postupe točno po gornjem up tstvu i o učinjenom izvјeste ovaj odjel.

Rok 10.IX.1946.

S.F. - S.N. 1

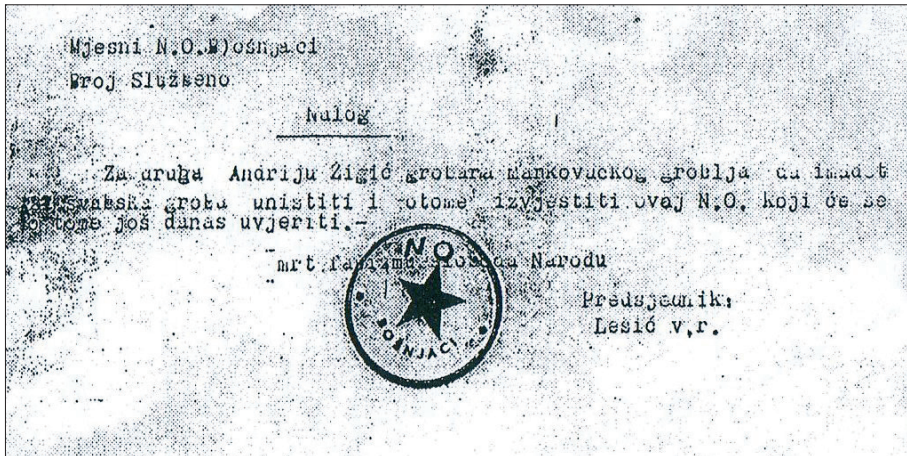
Po ovlaštenju v.d.
 Nečelnika: Godić Djuro v.r.

Slika 2b

Odjel unutarnjih poslova Okruga Slavonski Brod, dostavlja 23. kolovoza 1946. Odsjeku unutarnjih poslova grada Vinkovci odluku MUP-a NR Hrvatske, Zagreb, od 6. srpnja 1945., [odnosno Mup-a DF Jugoslavije, Beograd od 18. svibnja 1945.] o uklanjanju vojničkih grobalja okupatora, koju Odsjek unutarnjih poslova grada Vinkovci prosljeđuje 27. kolovoza 1946. Gradskom NO-u Vinkovci uz napomenu da se po odluci "postupi", a zatim GNO Vinkovci potvrđuje da je "po prednjem postupljeno"

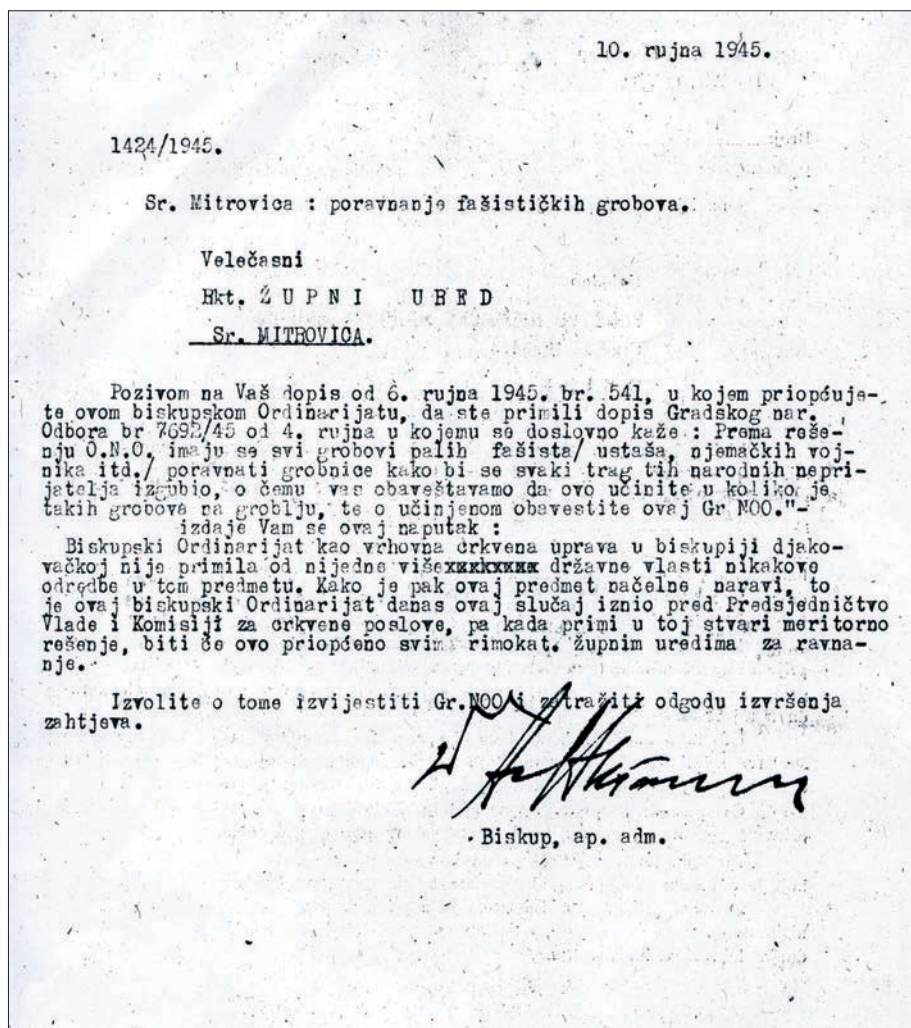
Državni arhiv u Vukovaru Arhivski sabirni centar Vinkovci, Gradski NO Vinkovci, 1945., 6679. i Gradski NO Vinkovci, 1946., 138/46. Pov.

Slika 3

Mjesni NO Bošnjaci (Županja) dostavlja grobaru Andriji Žigiću nalog [očito u ljeto 1945., bez nadnevka], da uništi dva groba njemačkih vojnika na groblju u Markovcu (Bošnjaci), te da o učinjenom izvijesti Mjesni NO Bošnjaci, koji će provjeriti je li po nalogu i učinjeno.

Vinko Juzbašić, "Grobovi njemačkih vojnika", *Bošnjački list*, god. II, br. 4 (Bošnjaci, ožujak 2004.), 11. i Vinko Juzbašić, *Bošnjačani u Drugom svjetskom ratu. Vojno-politički zapisi i sjećanja* (Bošnjaci, 2008.), 107.

Slika 4

Biskup Antun Akšamović dostavlja 10. rujna 1945. Rkt. župskom uredu u Srijemskoj Mitrovici naputak u vezi dopisa Gradskog NOO-a Srijemska Mitrovica, kojim se traži od Rkt. župskog ureda u Srijemskoj Mitrovici da ukloni odnosno poravna "fašističke" grobove na katoličkom groblju.

Nadbiskupijski arhiv u Đakovu, fond Biskupske kancelarije, spis 1242-1945., - [Đakovo] 10. rujna 1945., [Broj:] 1424/1945, [Predmet:] Sr.[ijemska] Mitrovica : poravnanje fašističkih grobova., Velečasnom Rkt. župnom uredu Sr.[ijemska] Mitrovica, Dr. Antun Akšamović, biskup, ap.[ostolski] adm.[inistrator]

Summary

ON THE IMPLEMENTATION OF THE RESOLUTION OF THE
INTERIOR MINISTRY OF THE DEMOCRATIC FEDERAL
YUGOSLAVIA OF MAY 18TH 1945 AND THE INTERIOR MINISTRY
OF THE FEDERAL STATE OF CROATIA, JULY 6TH 1945, ABOUT THE
OBLITERATION OF CEMETERIES AND GRAVES OF “OCCUPIERS”
AND “ENEMIES OF THE PEOPLE” IN THE TERRITORY OF
SLAVONIA AND SYRMIA

The Yugoslav communists' intention to have a complete and radical reckoning with the enemy immediately at the end of World War II was contained in the order of the Interior Ministry of the Federal State of Croatia, July 6th 1945, that is of the Interior Ministry of the Democratic Federal Yugoslavia, May 18th 1945, concerning the obliteration of cemeteries and graves of the “occupier” and “enemies of the people” comprising the graves and headstones of German, Italian and Hungarian soldiers and Ustasas, Chetniks and Slovenian Home Guard. Preserved documents, contemporaries of the occurrences and the conditions in the cemeteries give evidence of the systematic implementation of the order to obliterate the cemeteries and graves of the “occupier” and “enemies of the people” in the territory of Slavonia and Syrmia as well.

Key words: Slavonia, Syrmia, 1945, Resolution on the obliteration of cemeteries and graves of the “occupier” and “enemies of the people”, Aleksandar Ranković, Vicko Krstulović

(Translated by *Mica Orban Kljajić*)